

Selvstendigheten og «gamle Norge»

Til spørsmålet om betydningen av en norsk politisk frihetstradisjon på Eidsvoll i 1814

Norwegian independence and visions of «Old Norway»

On the significance of a Norwegian political tradition of liberty at Eidsvoll in 1814

Håkon Evju

Førsteamanuensis ved Institutt for filosofi, ide- og kunsthistorie og klassiske språk, Universitetet i Oslo

Ph.d. 2014

hakon.evju@ifikk.uio.no

Sammendrag

Denne artikkelen undersøker spørsmålet om betydningen av en norsk politisk frihetstradisjon på Eidsvoll i 1814. Den ser på kildene fra riksforsamlingen, men går også tilbake og analyserer historieskriving og historiebruk knyttet til eldre norsk historie på 1700-tallet. Henrik Wergeland hevdet slående i 1841 at friheten Norge vant i 1814, var en gjenskapelse av det han kalte den gamle norske folkefriheten. Historikere i tradisjonen etter Wergeland la lenge vekt på begeistring for den norske odelsbonden og idealisering av de frie forholdene i oldtidens Norge i historieskrivingen på 1700-tallet som tegn på en nasjonal oppvåkning i embetsstanden. Siden har historikerne vært mer skeptisk og opptatt av hvordan slike historiske trekk brukes til å skape en form for patriotisk eller nasjonal identitet. Denne artikkelen anlegger et perspektiv som skiller seg fra den til nå dominerende identitetsorienterte forskningen. Den viser først systematisk hvordan en forestilling om en oldnordisk folkefrihetsperiode skrives frem i historieskrivingen til Paul-Henri Mallet, Gerhard Schøning og Tyge Rothe, og hvordan de fremhevet en egalitær jordeiendomsfordeling, fravær av adel og en bondestand av frie jordeiere som tok del i politikken. Deretter understreker artikkelen at det i norsk sammenheng forut for 1814 særlig var i debatten om odelsretten at denne fortiden ble knyttet til samtiden. Odelsretten representerte institusjonell kontinuitet og ble forsvart nettopp med henvisning til en norsk frihetstradisjon. Slik ble historien et redskap i en opphetet debatt omkring handelsvirksomhetens ekspansjon i Norge i andre halvdel av 1700-tallet og betydningen av dette for den norske samfunnsstrukturen. Det gjaldt også på Eidsvoll, da odelsretten ble grunnlovsfestet. Tradisjonen ble trukket frem som argument idet man opplevde at samtiden brøt med den. Den gamle nordiske og norske folkefriheten var ikke bare et samlende nasjonalt symbol.

Nøkkelord

1814, historieskriving, odelsrett, nasjonal identitet, historiebruk, grunnlov, opplysningstiden, politisk idéhistorie

Abstract

At the Norwegian constitutional assembly in 1814, representatives displayed a clear awareness of Norway's history as an independent medieval kingdom. References to «Old Norway» were frequent. In the past, nationally oriented historians have tended to make much of this awareness, leaving the impression of a fully fledged Norwegian political tradition revived in the new, more independent Norway after 1814. In more recent years, historians have been more critical, acknowledging the role of history in stirring up a national identity, and instead emphasizing the importance of other sources of influence for the practicalities of the Norwegian constitution. This article looks anew on the question of a domestic Norwegian political tradition at Eidsvoll by examining how the Norwegian past was portrayed and used in historical writing and public debate from the middle of the 18th century and up until 1814. It argues that such a tra-

dition can be traced in the way popular liberty, based on an egalitarian distribution of property, was cast as a defining feature of the ancient North, and in the way this conception was connected to the Norwegian right of redemption, *odelsretten*, which came to be seen as the primary institutional legacy of the distant Norwegian political past. At the same time, this article also stresses the limits to such historical politics – how the historicity of Old Norway, among many historians and publicists, gave rise to significant doubts as to its relevance in the present. Attempts to use such a past, as in the defence of *odelsretten*, should thus be understood as political acts, as attempts to articulate a notion of tradition at a time when the connection between the past and present was perceived as increasingly tenuous. They took place against the backdrop of changes in Norwegian society following a growing Norwegian export economy.

Keywords

1814, historical writing, national identity, the Enlightenment, history of political thought, ancient constitutionalism, tradition

Henrik Wergeland satte i sin grunnlovshistorie fra 1841 ord på forestillingen om at den norske grunnloven ikke bare var et uttrykk for utenlandsk påvirkning, men et resultat av en dypere forståelse for norske historiske forhold blant eidsvollsmennene og deres samtidige. «Det norske Folk betragtede ikke dens Foretagende som noget ganske Nyt og Fremmed, men mere som en Restauration, som en *restitutio in integrum* af det gamle indre Forhold, af Oldets Folkefrihed.»¹ Friheten landet vant i 1814, var en tilbakevending til den gamle folkefriheten som hadde preget den norske middelalderstaten. På ett plan er det for historikere i dag ikke vanskelig å følge Wergeland. Appellene til «gamle Norge» var hyppige på Eidsvoll.² Georg Sverdrups ord etter valget av Christian Frederik til konge: «Reist er altsaa inden Norges Enemærker Norges gamle Kongestol»,³ er bare det mest kjente eksempelet. Samtidig er det mindre klart hva, om noe, konkret innhold det kan ha vært i slike henvisninger til den fjerne norske fortiden blant grunnlovsfedrene, om de var noe mer enn et «ornament», et uttrykk for «historisk romantikk».⁴ Denne artikkelen forsøker å komme nærmere et svar på dette, dels ved å se på kildene fra riksforsamlingen, men også ved å gå tilbake til omkring midten av 1700-tallet og undersøke historieskriving og historiebruk knyttet til det gamle Norge og Norden frem mot 1814. Ble det antatt at det eksisterte noe slikt som en norsk frihetstradisjon? Var den gamle norske politiske fortiden fortsatt levende og relevant i samtiden?

Som henvisningen til Wergeland antyder, er dette ikke forskningsspørsmål andre historikere har ignorert. I senere tid er Jon Gunnar Jørgensen den som har kommet nærmest å undersøke nettopp slike problemstillinger i en analyse av det han kaller «norrøn inspirasjon» på Eidsvoll.⁵ Han går bredt ut og fokuserer ikke spesielt på noen frihetstradisjon, men finner likevel lite direkte påvirkning, mest under overflaten, som han formulerer det. I så måte fremhever han historiske trekk som norske historikere lenge har vært opptatt av, slik som begeistringen for den frie norske odelsbonden og idealiseringen av friheten i det gamle Norden i historieskrivingen til Gerhard Schøning og Tyge Rothe. I den eldre norske historiografien i tradisjonen etter Wergeland, hos Ernst Sars, Halvdan Koht og Arne Bergsgård, ble dette sett på som en del av en nasjonal oppvåkning i den norske embetsmannseliten på 1700-tallet, en økende interesse for norsk historie og kultur.⁶ Særlig for Koht og Bergsgård var dette en viktig bakgrunn for selvstendighetsverket, selv om det var begrenset hvor dypt

1. Wergeland 1841: 9.

2. Olafsen 1914: 68, 74, 76, 79, 104, 351, 357, 412, 418.

3. Olafsen 1914: 79.

4. Steen 1945: 25–26; Seip 1997: 41.

5. Jørgensen 2013: 108–123.

6. Sars 1912: 450–451, 545–546, 567–572; Koht 1926: 303–304; Bergsgård 1943: 28.

de gikk i dette kildematerialet. Historieskrivingen og historiebruken knyttet til det gamle Norden fikk imidlertid fornyet oppmerksomhet på 1990-tallet, som en følge av norske og danske historikers interesse for utviklingen av en nasjonal identitet i Danmark og Norge.⁷ Snarere enn et tegn på oppvåkning eller oppdagelse mente mange historikere da at idealiseringen av den norske fortiden og odelsbondebegeistringen på 1700-tallet inngikk som en del av et forsøk på å *skape* en felles patriotisk eller nasjonal identitet.

Denne artikkelen bygger videre på funnene i den ovennevnte forskningen. Forestillinger om den frie norske bonden og de frie politiske forholdene i gamle Norge er kjent, men det har ikke tidligere blitt vist systematisk hvordan ulike historikere bidro til å utvikle en slik historisk tenkemåte. Gjennom idéhistorisk nærlesning viser første del av artikkelen hvordan Paul-Henri Mallet introduserte tanken om en oldnordisk folkefrihet, hvordan Gerhard Schøning forankret den i en norsk rikshistorisk fortelling, og hvordan Tyge Rothe knyttet den til tanker om odelsfrihet og odelsrett. I Norge fikk nettopp odelsretten æren for å ha holdt denne arven i hevd, og artikkelen forsøker å fremheve presist forbindelsen i tekstene mellom historieskrivingen og debatten om slektsretten fra midten av 1700-tallet og fram til og med Eidsvoll 1814.

Orienteringen mot spørsmål om identitet og fellesskap har gjort at fremstillingen av odelsrettsdebatten i den eksisterende forskningen har lagt vekt på tilhengerne. Det er odelsbondebegeistringen som har fått mest oppmerksomhet.⁸ På samme måte har man i fremstillingen av 1700-tallshistorikernes behandling av den fjerne norske og nordiske politiske fortiden vært mest opptatt av trekk som peker mot en idealisering av en fortidig gullalder, trekk som tyder på at fortiden kunne brukes som et speil i samtiden.⁹ Denne artikkelen legger vekt på å få frem at de ovennevnte historikerne, som skrev frem en forestilling om en gammel nordisk og norsk folkefrihetsperiode på 1700-tallet, samtidig uttrykte en klar bevissthet om historisk distanse, om utvikling og avstand mellom den fjerne fortiden og sin egen samtid. Ikke alle aspekter ved samfunnet i det «gamle Norge» var like attraktive for dem. Artikkelen argumenterer for at det å gripe historisiteten til den fjerne norske fortiden slik er viktig, for det første for å kunne forstå bedre hvilken politisk relevans den hadde på 1700-tallet og fram mot 1814, *hvorfor* utbyttet på Eidsvoll, særlig når det gjaldt den konkrete utformingen av Grunnloven, tilsynelatende var begrenset. Samtidig bidrar et slikt blikk for et mer helhetlig historiesyn også til å understreke at det sto noe på spill for dem som på tross av disse forbeholdene løftet opp en forestilling om en norsk politisk frihetstradisjon. Det var snakk om en villet politisk handling, en intervensjon i diskusjoner med større rekkevidde for samtidens aktører enn Jørgensen og andre har antatt. Fremfor noe ble debatten om odelsretten et sentralt omdreiningspunkt i diskusjonen om samfunnsendringene som fulgte i kjølvannet av veksten i eksportnæringene og handelsvirksomhetens ekspansjon på slutten av 1700-tallet. Forsvarerne av odelsretten appellerte til forestillingen om en norsk frihetstradisjon på et tidspunkt da etablerte trekk ved den norske samfunnsstrukturen syntes å være i endring. Tradisjonen ble med andre ord trukket frem som argument idet samtiden ble erfart å bryte med den.

7. For noen sentrale bidrag i en norsk sammenheng, se Lunden 1992; Storsveen 1997; Sørensen 1998; Sørensen 2001: 23–52; Glenthøj 2008; Glenthøj 2012.

8. Se aller nyligst i Fuglestad 2018.

9. Se f.eks. Koht 1914: 17–21; Christensen 1993: 37–60; Sørensen 1998: 27–29; Glenthøj 2012: 251–255.

Eneveldet, forfatningshistorien og den oldnordiske folkefriheten

En sentral forutsetning for appellene til en politisk frihetstradisjon fra det gamle Norge i 1814 var den forandringen som fant sted i fremstillingen av den norske og nordiske forfatningshistorien under eneveldet på 1700-tallet. Gjennom flere trykte, bearbejdede sagaoversettelser¹⁰ hadde dansker og nordmenn siden begynnelsen av 1600-tallet hatt tilgang til kilder som fortalte om en gammel nordisk politisk kultur som skilte seg klart fra deres egen. Emnet var imidlertid svært sensitivt gjennom hele den tidlig-moderne epoken,¹¹ og syntetiserende utsagn som forsøkte å si noe om sentrale trekk ved det norske og danske styresettet i tidligere tider, ble overvåket nøye av de styrende. Etter eneveldets innførelse i 1660 utformet det nye regimet en absolutistisk variant av det historikeren J.G.A. Pocock har kalt gammelkonstitusjonalisme, en form for politisk argumentasjon som hentet legitimitet fra tradisjonen, fra en forestilling om en opprinnelig forfatning.¹² Enevoldsmonarkene fra Frederik III til Christian VI viste seg meget oppsatt på å fremstille særlig arvelig, men også eneveldig makt som urgamle trekk ved monarkiet.¹³ Det viste seg i historieskrivingen, gjennom rettsaker mot dem som på trykk fremhevet adelens tidligere rolle, og i offisielle dokumenter, slik som i fortalen til Danske Lov.¹⁴

Så sent som hos Ludvig Holberg kom denne formen for absolutistisk gammelkonstitusjonalisme tydelig frem i hans historisk-statistiske *Dannemarks og Norges Beskrivelse* fra 1729. Holberg nøyde seg ikke med å fremstille begivenhetene på stenderforsamlingen i København i 1660 som et uttrykk for noe alle stendene var enige om, men understreket også at det var snakk om en gjenoppretting av Danmarks opprinnelige, gamle forfatning. «Alle saae derfor da hvor højligten det var fornødent at restituere Hans Maj. den souveraine magt, som hans Forfædre udi gamle tide havde haft, og under hvis regering Danmark havde saa meget floreret og været en skræk for alle sine naboer.»¹⁵ I sitt verk *Dannemarks Riges Historie* (1732–35) noen år senere bekreftet Holberg denne oppfatningen, både gjennom spredte bemerkninger knyttet til de gamle danske kongene og i en mer systematisk diskusjon av spørsmålet om arverike versus valgrike i bind tre.¹⁶ Dette var fortsatt et viktig ideologisk anliggende for eneveldet.

Omkring midten av 1700-tallet fikk imidlertid de allmenne fortellingene om den dansk-norske forfatningshistorien en ny utforming, som er viktig for spørsmålet denne artikkelen forsøker å kaste lys over. De styrende åpnet da for andre fremstillinger av den gamle politiske fortiden i kongens to riker, og norsk historie spilte en viktig rolle i denne utviklingen, selv om perspektivet i første omgang var nordisk. Nøkkelteksten i så måte var Paul-Henri Mallets *Introduction à l'histoire du Dannemarc* fra 1755.¹⁷ Mallet hadde blitt kallet til København i 1752 fra bystaten Genève av personer i kretsen omkring Frederik V, og en av oppgavene han raskt fikk, var å skrive en danmarkshistorie på fransk. Allerede i forordet til det ovennevnte verket anga Mallet den politiske tonen for fremstillingen. Han viste til den gamle vandringsmyten om gotere, langobarder og andre folkeslag som i oldtiden hadde forlatt sine

10. Gilje & Rasmussen 2002: 92–97.

11. Øystein Rian har i den senere tid understreket statsmaktens sterke ønske om kontroll med historieskrivingen generelt, se Rian 2014: 443–523.

12. Pocock 1987.

13. Skovgaard-Petersen 2004: 20–32.

14. Evju 2019: 39–44, 56–63.

15. Holberg 1729: 61.

16. Berthelsen 2004: 96.

17. Boken ble oversatt til dansk året etter, se Mallet 1756. Jeg siterer fra, og refererer til, den danske oversettelsen i det følgende.

hjem i Skandinavia, dratt sørover og til slutt overrent det romerske imperiet. Hos Montesquieu, i *De l'esprit des lois*, hadde denne myten fått en klar politisk-konstitusjonell brodd, som også Mallet overtok.¹⁸ Norden ble fremstilt som den europeiske frihetens urhjem. I tråd med dette forordets brede sveip begrenset Mallet seg i selve fremstillingen ikke kildemesig til Danmark, men trakk bredt på kilder som omhandlet Norden og Nord-Europa. Han baserte sin beskrivelse av de politiske forholdene i dansk og nordisk oldtid i stor grad på Tacitus' *Germania*, men mente å finne bevis for den romerske historikerens beskrivelser i sagalitteraturen, særlig i Snorres Sturlasons kongesagaer.

Nærmere bestemt var Snorres fortelling om hvordan en «Colonie af Nordmænd» flyktet fra «Harald Haarfagres Tyranni» og opprettet «den Iislandske Republiqve», særlig viktig for Mallet.¹⁹ Ifølge ham hadde de gamle nordboerne etablert en fri, republikansk regjeringsform på Island, preget av folkemøter «hvorudi alle frie Folk», de «som eyedde en vis Deel Jorde-Gods, havde Sæde og Stemme».²⁰ Mallet oppfattet den islandske forfatningen som et uttrykk for en opprinnelig pan-europeisk styreform og trakk paralleller mellom Alltinget og «de andre Scandinaviske Folkes Als-Herjar Ting, eller med Angel-Saxernes Wittena Gemot».²¹ Ifølge historikeren fra Genève levde de gamle nordboernes «Kjærlighed til Frihed»²² videre i Europa til tross for at mange folk hadde forlatt den republikanske forfatningen. Det var denne arven som utgjorde «saa lykkeligen Forskiel paa vore Enevolds-Herrer og de usynlige og stolte Tyranner i Asien», som han skrev.²³ Som Henrik Hortsbøll har fremhevet, kunne hans historie slik leses som et tilsvarende til Robert Molesworth og andre kritikere av absolutismen i Danmark-Norge og andre steder.²⁴ Eneveldets undersåtter rundt om i Europa vokter fortsatt sin frihet. De var ikke kuet og servile, men fortsatt aktive på en slik måte at de tvang sine konger til å styre lovformelig.

Dette grunnleggende bildet av en politisk tradisjon fra en opprinnelig nordisk folkefrihetsperiode ble senere forankret i en norsk rikshistorisk fortelling av daværende professor ved Sorø akademi, Gerhard Schøning, i hans ufullendte trebindsverk *Norges Riiges Historie* (1771–81). Schøning gikk lenger enn Mallet i å understreke at «Smag for Frihed» blant innbyggerne, begrenset kongemakt og bred politisk deltakelse var vedvarende trekk ved norsk politisk historie.²⁵ I en slik sammenheng var hans behandling av Harald Hårfagres skjebnetunge rikssamling og odelstiegnelse – en del av Schønings verk som til nå har fått lite oppmerksomhet i forskningen – viktig. Som vi så hadde Mallet kort beskrevet begivenheten som tyrannisk. Ifølge den norske historikeren hadde Hårfagre imidlertid ikke lagt under seg alt land og tatt fra bøndene grunnlaget for deres politiske deltakelse. Det var kun snakk om skattlegging. Frihetstradisjonen ble ikke brutt med Harald Hårfagre, snarere var det slik at nordmennene «lærte derved bedre, at kiænde, at bruge sine kræfter».²⁶ Riket ble mer stabilt og nordmennenes politiske energi ble kanalisert inn i andre former. Hårfagres sønn, Håkon Adalsteinsfostre, hadde merket seg denne hengivenheten for «ældgamle Sædvaner og Vedtægter»,²⁷ og hans tilbakeføring av odelen til bøndene i bytte mot militærtjeneste ble beskre-

18. Se den upaginerte fortalen til Mallet 1756.

19. Mallet 1756: 112.

20. Mallet 1756: 113.

21. Mallet 1756: 116.

22. Mallet 1756: 112.

23. Se den upaginerte fortalen til Mallet 1756.

24. Horstbøll 2005. Se også Horstbøll 2007: 187–188.

25. Schøning 1771: 123, 240, 434.

26. Schøning 1773: 97.

27. Schøning 1773: 277.

vet av Schønning som en anerkjennelse av dette. Det er uklart hvor langt Schønning mente denne politiske tradisjonen rakk, ettersom hans verk ikke nådde lenger enn til Olav Tryggvason, men som Tyge Rothe senere fikk frem, var hans behandling av rikssamlingen like fullt betydningsfull.

Schønning's norske rikshistorie har blitt regnet som populær, særlig blant patriotiske norske embetsmenn.²⁸ Når det gjaldt å befeste forestillingen om en norsk og nordisk frihetstradisjon i dansk-norsk historieskriving og i den dansk-norske eliten, var samtidig også Schønning's nære samarbeidspartner, den danske historikeren Peter Fredrik Suhm, sentral. Hans *Danmarks, Norges og Holstens Historie i Udtog, til den studerende Ungdoms Tjeneste* bar i seg den samme fortolkningen av den gamle nordiske fortiden. Den ble skrevet til bruk i latinskolen etter reformene i 1776 og fikk stor spredning. Suhms bok bidro til å knytte den folkelige politiske deltakelsen enda tydeligere til dansk historie og gjorde den relevant for diskusjoner om danske landbruksreformer,²⁹ men ellers inneholdt den lite nytt. Mer interessant i så måte er den danske godseieren, publisisten og historikeren Tyge Rothes tobindsverk *Nordens Statsforfatning* (1781–82), som i sin helhet var viet den oldnordiske folkefriheten og dens fall da føydalismens gjorde sitt inntog i Norden. Rothes primære tese var at man «i vor Nordiske Historie ei møde Erobringer, som i de andre Lande»,³⁰ at føydalismen var et produkt av en gradvis innenlandsk utvikling. Ved å anlegge et europeisk perspektiv fikk han enda tydeligere frem betydningen av Schønning's tolkning av Hårfagre og rikssamlingen. Harald Hårfagre var ingen europeisk erobrerkinge, ingen Wilhelm Erobreren som hadde underlagt seg all jord, for så å dele den ut til sine vasaller som len.³¹

For å bevise sin tese om føydalismens utvikling i Norden pekte Rothe på fraværet av en lenskodeks³² og på sterke spor i kildene etter det han oppfattet som ikke-føydal eiendomsrett, eiendom som besitteren holdt til «odel og eie». Med utgangspunkt i den lombardiske føydalrettens skille mellom *feudum* og *allodium*, slik det fremsto i lovsamlingen *Libri Feudorum* fra 1100-tallet,³³ pekte han på «den Liighed imellem disse Allodia, og vore Fædres Odelseyndomme».³⁴ Odelsjord var *allodium*, det vil si eiendom besitteren hadde rett til uten å anerkjenne noen overherre. Det var Rothe som knyttet dette elementet til den oldnordiske folkefriheten, slik det var utlagt av Mallet, Schønning og Suhm. Friheten de gamle nordiske jordeierne hadde nytt godt av, ble av Rothe presisert til nettopp odelsfrihet i betydningen allodialrett. For Rothes del ledet den antatte utbredelsen av slik frihet til den klare konklusjon at «ingen arvelig adel» var å finne i nordisk oldtid,³⁵ ingen lukket stand med eksklusiv rett til å fatte rikspolitiske beslutninger sammen med fyrsten og med rett til å inneha myndighetsfunksjoner, særlig domsmyndighet, innenfor lenet. En slik føydal herskerklasse forutsatte nettopp en forutgående erobring,³⁶ noe Rothe hevdet aldri hadde skjedd i Norden. Vår fjerne fortid var i hans øyne dypt egalitær og anti-aristokratisk.

28. Christensen 1998: 65.

29. Om Suhms verk, se Horstbøll 2007:184; Horstbøll 2008: 208.

30. Rothe 1781: 2.

31. Rothe 1781: 40, 230, 261.

32. Rothe 1781: 140.

33. Om *Libri Feudorum* og resepsjonen av denne, se Pocock 1987: 70–90.

34. Rothe 1781: 42.

35. Rothe 1781: 2.

36. Rothe 1781: 69.

Den oldnordiske fortiden og det sene 1700-tallets Danmark-Norge

I den tidligere forskningen har man med rette festet seg ved denne idealiseringen av friheten i det gamle Norden, som man finner hos Mallet, Schøning, Suhm og Rothe. Dette er slående trekk, sammenlignet med for eksempel hvordan Holberg behandlet tilsvarende periode i sin danmarkshistorie. Samtidig har det i liten grad blitt tatt høyde for hvordan beskrivelsen av politikken i den fjerne fortiden inngikk i et større bilde av det norrøne samfunnet hos de nevnte historikerne. Det var ikke for noen av dem snakk om full omfavelse av det gamle Norden som samfunnsideal. Tekstene utviser klare forhandlinger omkring historisiteten til den fjerne nordiske fortiden.

Mallet på sin side la ikke skjul på at han skildret «en Nation i sin Barndom». Han advarte tidlig sine lesere om at han ikke ville avholde seg fra å bruke ord som «Barbarie og Vildhed» når han fant det passende.³⁷ Som født og oppvokst i den protestantiske enklaven Genève var Mallet særlig opptatt av religionens innflytelse på mennesket, og han hadde festet seg ved hvordan de gamle nordboernes åsatro, særlig troen på et liv etter døden med Odin i Valhall, bidro til at de aktivt søkte en ærefull død i krig. «De gamle Scandinavers eeneste Attraae stod til Krig», som han skrev.³⁸ De førte, slik han så det, et «ustadig Levnet» med hyppige krigstokt og «satte Agerdyrkingen tilside».³⁹ De var ikke fullt ut bofaste, og manglet sans for «hvor nödvendig Ret og Retfærdighed, og hvor söd Freden er».⁴⁰ Mallets bilde av det gamle Norden var med andre ord ambivalent. Han beundret nordboernes politiske styresett, men beskrev dem ellers på mange områder som nomadiske «barbarer», på et lavere utviklingsnivå enn det som preget urbane, europeiske handelssamfunn i hans egen samtid.

For Gerhard Schønings del har det blitt hevdet at han var lite interessert i endring over tid,⁴¹ i den typen utviklingsforløp som vi nettopp har sett hos Mallet. Mest kjent er han kanskje for sine patriotiske forsøk på å bruke fortidens nordmenn som spill for sine samtidige landsmenn i tråd med det klassiske idealet om historien som livets læremester.⁴² Schøning ville at de skulle leve opp til forfedrenes dyder, «i en tarvelig Levemaade, i Tapperhed, i et høit Mod, i Kiærlighed til Fædrenelandet».⁴³ De måtte ikke la seg sløve av moderne velstand og utenlandsk luksus, som han oppfattet som en trussel i samtiden. Hans norgeshistorie bar i seg klare tegn på å være en kulturkritikk. I tidligere forskning er det likevel ikke tatt høyde for at også Schøning var klar over at ukritisk hyllest av fortidens nordmenn, i hans samtid lett kunne oppfattes som ros av krigerske og overtroiske barbarer. Også han var opptatt av temporale forløp, av utvikling. For å komme innvendinger om barbari i forkjøpet forsøkte han å påvise at de gamle nordboerne tross alt var mer siviliserte enn mange i samtiden antok. De utviste dyder «som man neppe skulde troe at kunde have havt Sted i de Tiider her i Norden, blant Folk, hvis daglige og næsten eeneste Forretning var at slaes, dræbe, røve, plyndre».⁴⁴ Han la ned mye arbeid i å forsøke å vise at de på et tidlig tidspunkt, gjennom kontakt med grekere og fønikere, hadde mottatt en form for sivilisatorisk impuls. På den måten forsøkte han å skape rom for å hevde at de hadde funnet en bedre balanse mellom natur og kultur enn mange i hans egen samtid. Også Schøning måtte imidlertid ta

37. Se den upaginerte fortalen i Mallet 1756.

38. Mallet 1756: 121–122.

39. Mallet 1756: 151.

40. Mallet 1756: 151.

41. Eriksen 2007: 33–50.

42. Christensen 1993: 37–60; Sørensen 2001: 26–28.

43. Se den upaginerte fortalen til Schøning 1773.

44. Schøning 1771: 246.

forbehold. Hans landsmenn skulle ikke etterape sine forfedre på alle områder, ikke i det «der ikke passe sig paa vore Tider, vore Sæder, eller vor nu værende Forfatning».⁴⁵

Til tross for sin lovprisning av det politiske systemet han og andre hadde bidratt til å avdekke i den nordiske oldtiden, hadde også Tyge Rothe betenkeligheter ved sider av det norrøne samfunnet. Hans overbevisning om at føydalismen hadde utviklet seg naturlig i Norden, uten erobring utenfra, gjorde at kimen til forfallet, slik han så det, hadde ligget der lenge. Rothe fremhevet slaveriet, trelldommen, som det «første Leed i den Kiede, hvilken ender med Lehn-Aristokratiet og Livegenskabet».⁴⁶ Etter hans oppfatning hadde behandlingen av trellene vært svært dårlig og lagt grunnlag for en «vedvarende Ringeagtelse for Mennesket»⁴⁷ som pekte frem mot livegenskapet. Trelleenes sentrale rolle i samfunnet hadde også bidratt til å dempe nordboernes interesse for jordbruk og oppmuntre dem til krig og plyndring utenlands. Dette var åpenbart sider ved nordisk oldtid som Rothe ikke beundret. Han var, som han skrev, en mann av det 18. århundre, og ville ikke holde «Lovtaler over Vildheds og Raaheds og Blindheds Dagen».⁴⁸ Samtidig mente han like fullt at folkefriheten utgjorde en tradisjon det var verdt å holde i hevd. Det var for Rothe et «herlig Ideal, naar man med Indbildningsevnen forestiller sig, at Oplysning, og en mildere saavel Folke- som Krigsret havde kundet være eenede med de andre den Tids Fordeele og virkelige Skiønheder!»⁴⁹ Rothe forsøkte å isolere en politisk tradisjon fra den nordiske oldtiden, knyttet til eiendomsrett og politisk deltakelse, mens han på den annen side vektla det sivilisatoriske fremskrittet som hadde foregått på andre områder.

Denne sontringen hos Rothe, mellom død historie og levende tradisjon, var som vi har sett, også til stede hos Mallet og Schøning. Den viser hvordan de alle tre hadde utviklet en viss historisk distanse til den nordiske oldtiden, og er med å forklare hvorfor det for dem ikke kunne være snakk om å bringe den tilbake fullt og helt. Samtidig har vi sett at alle de tre historikerne analysert i denne artikkelen tross alt fremhevet en form for politisk arv fra det gamle Norden, og i en viss forstand var denne arven særlig relevant for Norge. Tyge Rothe fikk frem dette. Riktignok opererte han i sitt historieverk med Norden som enhet for sin analyse,⁵⁰ og skilte i liten grad mellom utviklingen i Danmark, Sverige og Norge. Han påpekte imidlertid at det var forskjeller,⁵¹ at lensvesen og livegenskap ikke fikk den utbredelsen i Norge som de fikk i Danmark. Årsakene til dette avviket utdypet han senere, i pamfletten *Om nogle Dannemarks og Norges Fordringer til hinanden*, som ble gitt ut i forbindelse med kronprins Frederiks besøk i Norge i 1788. Da gikk Rothe ut til forsvar for den norske odelsretten, som han mente hadde bevart folkefriheten i Norge, til forskjell fra det som hadde skjedd i Danmark.⁵²

45. Se den upaginerte fortalen til Schøning 1773.

46. Rothe 1781: 14.

47. Rothe 1781: 29.

48. Rothe 1781: 19.

49. Rothe 1781: 131.

50. Merk hvordan Ernst Sars, i det som nesten synes å være en freudiansk glipp, omtaler Tyge Rothes verk *Nordens Statsforfatning* som *Norges Statsforfatning*. Se Sars 1912: 446.

51. Rothe 1781: 51–52.

52. Rothe 1788: 32–33, 93.

Odelsretten og den oldnordiske folkefriheten

Med denne bevegelsen fra odelsfrihet til odelsrett koblet Rothe sin historiske syntese til en konkret historisk institusjon som fortsatt var virksom i det norske samfunnet, men som var under press. Odelsrettens opprinnelse i norsk historie er uviss, men den er å finne i landskapslovene som er overlatt til oss i avskrifter fra tidlig på 1200-tallet. Befolkningsvekst, kombinert med økt etterspørsel etter skog og skogeiendom og en reduksjon av hevdstiden gjorde at odelsretten i økende grad ble et konflikttema på 1700-tallet, på tinget og i embetsverket.⁵³ Da eneveldet i 1755 oppfordret til en mer åpen økonomisk debatt, var nettopp odelsretten ett av temaene som fant veien ut i den fremvoksende offentligheten, og ikke minst også det norske temaet som var klart mest splittende og skapte mest debatt blant embetsmennene som hadde grepet til pennen.⁵⁴

Fra første stund i den offentlige diskusjonen om odelsretten kom forestillinger om norsk historie til å spille en rolle. Kronargumentet til forsvarerne av odelsretten, til menn som den danske dommeren i admiralitetsretten i København, Peder Hoppe, var nettopp at den gjennom norsk historie hadde bevart den egalitære norske jordeiendomsstrukturen og hindret fremveksten av en føydal godsøkonomi. Odelsretten var et «uovervindelig og lykkelig Hinder for, at ingen af de saa kaldede Herre- eller Adelige Sædegaarde i Norge kand opkomne».⁵⁵ Den hadde bevart bøndernes frihet, i betydningen selvstendighet, og bidratt til at den norske odelsbonden så på seg selv «som en Arve- og Stamherre over sin Eyendom», ifølge Hoppe.⁵⁶ Ved å gi bønderne en sterk tilknytning til jordeiendommen hadde odelsretten forårsaket «den hos Landets Indbyggere, Moed, Tapperhed og Kierlighed indtil sidste Blodsdræbe, at stride for deres Fæderneland», som lærer ved Krigsskolen i Christiania, Michael Sundt Døderlein, uttrykte det i en pamflett.⁵⁷ Slektsretten var ikke den eneste faktoren som formet den norske nasjonalkarakteren, men likevel den avgjørende *institusjonelle* mekanismen i så henseende.

Dette var et vanskelig argument å møte for dem som ønsket å endre eller avskaffe odelsretten. De fleste forsøkte å møte påstanden om slektsrettens gunstige rolle i norsk historie ved å antyde andre historiske tolkninger, enten ved å hevde at den hadde sitt opphav i en periode da de gamle nordmenn var plyndrende barbarer uten ønske om å dyrke jorda,⁵⁸ eller ved mer forsiktig å antyde at den historisk sett hadde vært noe annet enn det den var i samtiden.⁵⁹ Hovedargumentene til odelsrettens motstandere var imidlertid først og fremst juridisk og økonomisk fundert. Slektsretten skapte usikkerhet for kjøpere av jordeiendom. Av frykt for at de ikke skulle få fullgod kompensasjon ved en eventuell odelsløsning, avsto disse fra å gjøre forbedringer på eiendommen. Isteden lot de «sine første Bemøielser være, at utspille af Skogen alt hvad nyttes kan», som teologen og privatlæreren Jens Essendrop uttrykte det.⁶⁰ Det gjaldt å «betage en Odelsbaaren all Lyst til saadan Godes Indløsning».⁶¹

53. For argumentet om odelsrettens tiltagende betydning på 1700-tallet, se Norseng 2005. Vedrørende diskusjonen om odelsretten innad i embetsverket omkring midten av århundret, se Mardal 1961: 97–128, 197–232.

54. For en mer utfyllende gjennomgang av debatten om odelsretten på 1700-tallet og frem mot 1814, se Evju 2019: 196–231.

55. Hoppe 1760: 126–127.

56. Hoppe 1760: 123.

57. Døderlein 1762: 54.

58. Aller tydeligst hos Colbjørnsen 1811: 168.

59. Falsen 1798: 260. Denne pamfletten ble utgitt anonymt, men underskrevet F*****. Den innledes med biografiske opplysninger som passer med Enevold Falsen. Se også Olsen 1800: 154–155.

60. Essendrop 1761: 104.

61. Essendrop 1761: 104.

Odelsretten skapte med andre ord uheldige insentiver, i tillegg til at den også genererte store mengder konflikter i rettsapparatet. Slik lød noen av de mest sentrale innvendingene mot slektsretten, som munnet ut i en påstand om at den var urettferdig og ugunstig for Norges økonomiske utvikling.

Debatten om odelsretten satte på spissen uenigheter omkring samfunnsutviklingen i Norge i andre halvdel av 1700-tallet. I ly av nøytraliteten vokste den norske handelsvirksomheten knyttet til fiske, bergverk, trelast og skipsfart, og landet opplevde en økonomisk vekst som var beskjeden sammenlignet med den som inntraff med industrialiseringen i neste århundre, men likevel merkbar i samtiden.⁶² Særlig relevant i denne sammenheng er tendensen til at bøndenes mangesysleri tiltok, at de brukte mindre tid på gården og mere tid på aktiviteter som raskere kunne gi dem rede penger og tilgang på nye varer som i samtiden ble oppfattet som utenlandsk luksus.⁶³ En tendens i retning av mer arbeidsdeling og markedsøkonomi var i ferd med å bli synlig, selv om utviklingen selvsagt bare var i sin spede begynnelse. Debatten om odelsretten skilte i så måte mellom dem som ville legge til rette for videre vekst og utvikling gjennom økt handel med jordeiendom og mindre rettslige konflikter, og dem som fryktet for bøndenes selvstendighet og moralske egenskaper, og som ville sette en stopper for et opplevd forfall, rette bøndenes oppmerksomhet mot jorda og bevare samfunnsstrukturen. Forestillingen om en norsk frihetstradisjon lot seg mobilisere i en konflikt om samfunnsutviklingen i Norge på slutten av 1700-tallet, en konflikt mellom moral og økonomi, mellom gamle dyder og moderne velstand.

På Eidsvoll: Det nye og det gamle Norge

Som vi skal se, lot historien seg bruke i slike samfunnsmessige motsetninger også på Eidsvoll. Først er det likevel verdt å spørre om ikke forestillinger om en norsk frihetstradisjon kan ha påvirket selve overgangen fra enevælde til fri forfatning i 1814. Lenge før riksforsamlingen, i 1791, hadde det fremste anmeldertidsskriftet i København koblet Tyge Rothes fremstilling av den oldnordiske folkefriheten til den franske revolusjon og samtidens politiske omveltninger. Rothe hadde ifølge tidsskriftet gitt «Folkets Venner» forhåpninger om at «oprindelige uprescriptable Rettigheder» som i en periode gikk tapt for «Allmeenfølket», kunne vinnes tilbake.⁶⁴ Den gamle folkefriheten ble her assosiert med menneskets naturlige og umistelige rettigheter. Slik viste tidsskriftet at den nordiske og norske frihetstradisjonen før 1814 kunne oppfattes på en måte som utfordret eneveldet og pekte frem mot det konstitusjonelle monarki. Ett år etter riksforsamlingen bekreftet også Christian Magnus Falsen dette, da han i en pamflett hevdet at Norges nye konstitusjon var «aldeles overensstemmende med hiin den lykkelige under Hakon den Gode».⁶⁵ Kildene fra Eidsvoll gir samtidig ikke grunnlag for å si at norsk eller nordisk historie var avgjørende for beslutninger om statsformen Norge fikk i 1814. Historien kan ha spilt med, men det er vel så sannsynlig at påvirkningen var direkte fra samtiden, ikke minst fra de mange revolusjonsgrunnlovene som var så viktige for den konkrete utformingen av Grunnloven.⁶⁶

62. Dyrvik mfl. 1979; Mentz 2004: 40–59.

63. Om de negative reaksjonen på dette, se Tveite 1951: 109–120.

64. Anonym 1791: 331. Denne omtalen av Rothes verk kan synes bemerkelsesverdig gitt at de styrende på dette tidspunktet var restriktive mot ytringer som direkte kritiserte eneveldet i Danmark-Norge. Omtalen var imidlertid en dansk oversettelse av en tysk anmeldelse i *Allgemeine Literatur-Zeitung*. I så måte kan den synes interessant som eksempel på en strategi for regimekritikk under eneveldet.

65. Falsen 1815: 62. Nærmere om denne pamfletten, se Evju 2015: 139–76.

66. Holmøyvik 2012.

Ikke overraskende var det i forbindelse med odelsretten at forestillinger om en norsk frihetstradisjon kom klarest til uttrykk i riksforsamlingen. Enda klarere enn statsformen representerte slektsretten fortiden i samtiden, og med det direkte *institusjonell* kontinuitet. Rettsinstituttet hadde vært under press under eneveldet og nærmest avskaffet med en forordning i 1811. På Eidsvoll fikk imidlertid odelsretten grunnlovsmessig beskyttelse. Odelsretten skulle ikke avskaffes, men bestemmes nærmere i lov på første eller andre ordinære Storting. Akkurat hva slags diskusjon, om noen,⁶⁷ som lå bak denne beslutningen, kjenner vi ikke til. Odelsretten var omstridt, også på Eidsvoll.⁶⁸ Det kom frem ikke minst av petisjonen representant Frederik Schmidt leverte til forsamlingen fra en gruppe modumsbønder, som ba forsamlingen fri dem fra den «forhadte Odel»,⁶⁹ som de mente var både urettferdig og uheldig for norsk landbruk. To innleverte skriftlige representantbetenknninger til forsvar for odelsretten, fra kaptein Ole Elias Holck og fra en gruppe bonderepresentanter, viser samtidig en klar videreføring av den historiske argumentasjonen som hadde kommet til uttrykk under eneveldet. «Odels Retten var henved Aar Tusinde den Norske Bondestands sikre og trygge Værn for vedligeholdelsen af dens lykkelige Friehed og Selvstændighed»,⁷⁰ hevdet bonderepresentantene. Holck var enig og fremhevet at det var takket være «denne ældgamle, og Norges ligesom egne Rettighed» at jordeiendommen ikke hadde blitt samlet på få hender, slik det hadde skjedd ellers i Europa.⁷¹ I en betenkning til konstitusjonskomiteen sluttet den faste sekretæren for riksforsamlingen, sorenskriver Wilhelm F.K. Christie, seg til et slikt syn, og anbefalte at odelsretten som en «Grundlov for Staten antages».⁷²

Det var både for Christie, bonderepresentantene og Holck odelsretten som sørget for at de norske bøndene utmerket seg med fedrelandskjærighet, mot og andre gode karakteregenskaper, ikke minst at de var villige til å forsvare fedrelandet. Dette hadde hele tiden vært politiske dyder, borgerdyder, men forut for 1814 hadde de politiske implikasjonene vært problematiske å synliggjøre. Rothe hadde gjort det, og det samme hadde byfogden i Tønsberg, Jakob Wulfsberg, i en pamflett fra 1788. I begge tilfeller var det imidlertid snakk om historiske påstander. Falsen fremhevet derimot året etter riksforsamlingen at odelsretten ikke bare hadde forberedt bøndene til politisk deltakelse i oldtiden, men også i samtiden. Odelsretten var ifølge ham den «fasteste Grundvold for Norges Constitution».⁷³ Tankegangen var ikke egentlig særskilt norsk eller nordisk, men knyttet til et klassisk borgerideal, som hentet inspirasjon fra den romerske republikken. Dette bekreftet både Wulfsberg og Falsen ved å vise til romersk historie, i tillegg til den norske og nordiske.⁷⁴ Slik forsterket de poenget om jordeiendommens betydning for politisk deltakelse. Gitt en slik tenkemåte er det naturlig å se for seg at forestillinger om odelsrettens historiske rolle også var koblet til vedtaket om de for samtiden så vide stemmerettsreglene, nærmere bestemt vedtaket om stemmerett til alle bønder som eide eller leide matrikulert jord. Det er grunn til å anta at den odelsbondebegeistringen som forsvarerne av odelsretten ga det tydeligste uttrykket for, disponerte for et positivt syn på bøndenes mulighet til å agere politisk. Vi har ikke direkte belegg for dette, men sammenhengen har med god grunn blitt pekt på av andre.⁷⁵

67. Jacob Aall hevdet senere at ingen uenighet fremkom i spørsmålet om odelsretten, se Aall 1859: 436.

68. Wergeland 1830: 107.

69. Olafsen 1914: 216.

70. Olafsen 1914: 259.

71. Olafsen 1914: 256.

72. Olafsen 1914: 160.

73. Falsen 1815: 14.

74. Wulfsberg 1788: 144; Falsen 1815: 36–39.

75. Hommerstad 2010: 105–122.

På samme måte går det også an å spekulere i om ikke forestillingen om en norsk frihetsarv også kan ha motivert vedtakene om ikke å tildele nye adelskap eller adelige privilegier. Adelsfiendtlighet var utbredt i borgerlige kretser i Danmark-Norge og Europa i kjølvannet av den franske revolusjon, og adelens svake stilling i Norge kan ha vært nok i seg selv til å motivere en slik beslutning, men det er visse spor i retning av en form for historisk inspirasjon. Som vi har sett, hadde forestillingen om den oldnordiske folkefriheten, særlig slik Rothe utformet den, lagt vekt på fravær av arvelig adel. I den nevnte betenkningen til konstitusjonskomiteen understreket Christie i en slik kontekst viktigheten av «den alltid i Norge, fremfor i øvrige Europa, ja selv i Sveits bevarede Frihed og Lighed i sin ædlest Bemærkelse», og erklærte at «aldeles ingen Stænder – ingen arvelig Adel – ingen Forretter ifølge Fødsel eller ifølge Rigdoms og Godsers Besiddelse eller noget saadant» skulle være avgjørende i Kongens valg av nære rådgivere.⁷⁶ Dette var ikke kontroversielt på Eidsvoll – det var de eksisterende adelige privilegiene som skapte debatt –, men kanskje var den politiske grunnholdning som Christie antydde her, nettopp historisk forankret.

Foruten den mulige påvirkningen på grunnlovsparagrafene om odelsrett, stemmerett og adel kan også innflytelsen fra en norsk politisk frihetstradisjon spores i partistridighetene på Eidsvoll. Henvisninger til «vore Forfædre i Oldtiden» og deres klassiske dyder kan gjenfinnes på begge sider av disse motsetningene i riksforsamlingen.⁷⁷ Samtidig er det mye som tyder på at appellene til norsk historie og tradisjon på Eidsvoll var et særlig nyttig retorisk våpen for Christian Frederik og selvstendighetspartiet. I deres argumentasjon var nettopp slike indre, moralske kvaliteter svært viktig i den vanskelige situasjonen landet befant seg i. Selvstendighetseden la vekt på dette, og i møte med krav om en egen utenrikskomité og spørsmål knyttet til Norges evne til å overleve økonomisk som egen stat, var det norske folks karakter et sentralt motargument. Det sto om det Tyge Rothe i 1788 kalte «Norges indre Forsvarsverk».⁷⁸ Satt på spissen var moral viktigere enn økonomi. I denne sammenheng kunne en rekke historiske og samtidige eksempler mobiliseres, herunder ikke minst eidsvollsmennenes egne forbilledlige forfedre. Christian Magnus Falsen var bevisst på dette i debatten om hvorvidt en egen komité burde vurdere landets forhold til utenlandske makter. Falsen fremhevet det uverdige i å gjøre slike vurderinger. For ham var det et tegn på manglende vilje til å ofre alt for friheten. Vendt mot sine medrepresentanter erklærte han at alle burde stille seg sine «Forfædres Exempler for Øjnerne».⁷⁹

Det at historien slik viste seg særlig nyttig for selvstendighetspartiet på Eidsvoll, kom også til uttrykk i innleggene om odelsretten. Slektsretten ble gitt æren for å ha forhindret at det vokste fram en egen norsk adelsstand som la under seg bøndene og jorda deres. I samtiden ble denne trusselen assosiert med handelsborgerskapet, særlig trelastpatrisiatet, som også utgjorde kjernen i unionspartiet. Handel som en aktivitet drevet av egen nytte hadde lenge hatt en problematisk status i en patriotisk dansk-norsk offentlig samtale i andre halvdel av 1700-tallet.⁸⁰ Etter krigsutbruddet i 1807 forsterket denne retorikken seg i Norge, og i forbindelse med odelsretten ble handelsborgerskapet, fremstilt på samme måte som adelen, som en stat i staten, en gruppe som satte sin egeninteresse foran det allmenne beste. Som Holck og bonderepresentantene i sine betenkninger forklarte, var det ikke nødvendig med «arvelige forrettigheder» for «den rige mand» som ønsket å samle seg store mengder jorde-

76. Olafsen 1914: 158.

77. Olafsen 1914: 195.

78. Rothe 1788: 41.

79. Olafsen 1914: 412.

80. Henningsen 2008.

gods.⁸¹ Slike «formuende borgere» kunne ved hjelp av sine penger oppnå et «Herredømme» som ville redusere bøndene til «Trælle».⁸² Handelspatrisiatet ble med andre ord ikke bare assosiert med en aristokratisk livsstil, men med en ambisjon om å bli til føydale godseiere.

Det var denne trusselen om adelsveldets tilbakekomst Jonas Rein også utnyttet i sin berømte tale mot Severin Løvenskiolds forslag om en egen utenrikskomité på Eidsvoll. Etter å ha slått fast at han i en eventuell krig selv ville ofre det han hadde, selv om han ikke hadde mye som bandt ham til landet, spurte han retorisk: «Og du Norges Odelsmand! Som dog har noget meere der binder Dig til Fødelandet, skulde du intet ville opofre?» Han etterlot liten tvil om at etterkommerne etter odelsmenn og andre ville felle en hard dom over deres valg av «Svensk Herredømme» når de «arbeide som Trældyr under den uværdige Adelsaag medens de udsues og sukkende læse i Krønikken hva Norge, hvad Nordmænd engang har været».⁸³ Rein fremstilte på denne måten unionspartiets ønske om å gå i forhandlinger med svenskene som ensbetydende med å bryte med norsk historisk tradisjon. Som i propagandakrigen i tiden forut for 1814 lot den svenske adelens sterke stilling seg lett kontrastere med den mer egalitære norske samfunnsstrukturen.⁸⁴ På samme måte som hvis odelsretten ble opphevet, ville union med Sverige innebære at eierskapet til jord ble samlet på få hender, at bøndene mistet sin frihet og adelen oppkastet seg til rikets herrer. Slik ble spørsmålet om selvstendighet eller union viklet inn i uenigheten om handel, arbeidsdeling, mobilitet og ulikhet. Det var ikke bare et spørsmål om rikets formelle status, men også om selve samfunnsutviklingen i Norge. Igjen ble frihetsarven fra gamle Norge del av en debatt om landets retning, nå som det var i ferd med å tilegne seg en nyvunnen selvstendighet.

Konklusjon

Historiebruken på Eidsvoll i 1814 og debatten om odelsretten mer allment viser hvordan den norske og nordiske fortiden ikke bare var en samlende identitetsmarkør, men et redskap i samtidens politiske konflikter. I så måte var den noe annet enn det Henrik Wergelands innledende betraktning ga inntrykk av. Slik Wergeland så det, var beundringen for folkefriheten i det «gamle Norge» utbredt og sterk blant eidsvollsmennene i 1814. Tradisjonens autoritet avtvang respekt. De kunne knapt gjøre annet enn å lytte til den. Denne artikkelen har i motsetning til dette betonert hvordan beskrivelsene av den oldnordiske fortiden på 1700-tallet og i tiden frem mot 1814 hadde vært ambivalent. Mallet, Schøning og Rothe la ikke skjul på at visse sider ved det norrøne samfunnet var dem fremmed, de tilhørte en fortid som ikke lenger talte til dem, en fortid som var blitt historie. Å ha blikk for dette er viktig, dels fordi det gir oss en bedre forståelse av hvorfor ikke større deler av arven fra «gamle Norge» fremheves i 1814, hvorfor det de hentet fra historien, tilsynelatende var begrenset, slik Jørgensen antydte uten videre forklaring. Samtidig er det også betydningsfullt fordi det understreker at da tradisjonen faktisk ble trukket frem, var det som en villet handling rettet mot bestemte politiske problemstillinger i samtiden. Forestillingen om en politisk frihetstradisjon var knyttet til en tenkt egalitær jordeiendomsfordeling, til fravær av arvelig adel og til en bondestand preget av fedrelandskjærighet, mot, forsvarsvilje og evne til å ta del politisk. Denne arven kan ha påvirket beslutninger om stemmerett og adel på Eidsvoll, men den var enda

81. Olafsen 1914: 258.

82. Olafsen 1914: 259.

83. Olafsen 1914: 356.

84. Hemstad 2014: 132, 303, 399.

klarere artikulert da den ble erfart som truet. Det gjaldt i partistridighetene i spørsmålet om union eller selvstendighet, men fremfor noe i tilfellet odelsretten. Tilhengerne av slektsretten fryktet konsekvensene av handelsvirksomhetens ekspansjon på slutten av 1700-tallet, av at flere bønder brukte mer tid utenfor jordbruket, involverte seg i markedsrelasjoner i jakten på luksusvarer og gjorde seg avhengig av andre. De så for seg økende ulikhet, konsentrasjon av eiendom på få hender og handelsmenn som oppkastet seg til rikets herrer, til den adelsstanden Norge historisk hadde vært forskånet for. Odelsretten var mer nødvendig enn noen gang. Om den norske politiske frihetstradisjonens nedslag i Grunnloven kan synes begrenset i dag, så var likevel spørsmålene den var viklet inn i, av stor rekkevidde. For dem som appellerte til den, handlet det om det samfunnsmessige grunnlaget for den nye norske forfatningen.

Litteratur

- Anonym. (1791). Nordens Statsforfatning. *Kjøbenhavnske Lærde Efterretninger*, nr. 21, 331–333.
- Aall, J. (1859). *Erindringer som bidrag til Norges Historie fra 1800 til 1815*. Christiania: J.W. Cappelen.
- Bergsgård, A. (1943). *Året 1814*, bd. 1, *Grunnlova*. Oslo: Aschehoug.
- Berthelsen, S. (2004). Holbergs historiske syntese. I Gunilla Dahlberg, Peter Christensen Teilmann, og Frode Thorsen (red.), *Holberg i Norden. Om Ludvig Holbergs författerskap och dess kulturhistoriska betydelse* (s. 78–105). Riga: Makadam.
- Christensen, O. (1993). *Skiidrett før Sondre. Vinterveien til et nasjonal selvilde*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Christensen, O. (1998). En nasjonal identitet tar form. Etniske og nasjonalkulturelle avgrensinger. I Øystein Sørensen (red.), *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet* (s. 51–73). Oslo: Gyldendal.
- Colbjørnsen, C. (1811). Allerunderdanigst Betænkning og Forslag angaaende Odelsretten. *Juridisk Arkiv*, 27–28.
- Dyrvik, S., Fossen, A.B., Grønlie, T., Hovland, E., Nordvik, H., & Tveite, S. (1979). *Norsk økonomisk historie 1500–1970* (bd. 1). Oslo: Universitetsforlaget.
- Døderlein, M. (1762). *Undersøgning af den Sats hvor vidt Odels-Retten i Norge er gavnlig eller skadelig for det almindelige Beste*. Christiania.
- Eriksen, A. (2007). *Topografenes verden. Fornminner og fortidsforståelse*. Oslo: Pax.
- Evju, H. (2019). *Ancient constitutions and modern monarchy. Historical writing and enlightened reform in Denmark-Norway 1730-1814*. Leiden: Brill.
- Evju, H. (2015). En klassisk republikaner i det tidlige 1800-tallets Norge. Christian Magnus Falsen og hans 'Norges Odelsret, med Hensyn paa Rigets Constitution'. I Odd Arvid Storsveen, Bård Frydenlund og Amund Pedersen (red.), *Smak av frihet. 1814-Grunnloven. Historisk virkning og sosial forankring* (s. 139–176), Oslo: Akademika.
- Essendrop, J. (1761). *Physisk oeconomisk Beskrivelse over Lier Præstegield i Aggershuus Stift i Norge*. København.
- Falsen, C.M. (1815). *Norges Odelsret, med Hensyn paa Rigets Constitution*. Bergen.
- Falsen, E. (1798). Bidrag til en Afhandling om Odels-Retten, *Minerva*, 2, 257–292.
- Fuglestad, E.M. (2018). Allodial land rights (The Odelsrett) and early nineteenth century Norwegian nationalism: Propertied sovereignty as national sovereignty. *Journal of Historical Sociology*, 31(3), 363–379. <https://doi.org/10.1111/johs.12183>
- Fure, E. (1989). *Eidsvoll 1814*, Oslo: Dreyer.
- Gilje, N., & Rasmussen, T. (2002). *Norsk idéhistorie*, bd. 3, *Tankeliv i den lutherske stat 1537–1814*. Oslo: Aschehoug.

- Glenthøj, R. (2008). *En moderne nations fødsel. Norsk national identifikation hos embedsmænd og borgere 1807-1820*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Glenthøj, R. (2012). *Skilsmissen. Dansk og norsk identitet før og efter 1814*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Hemstad, R. (2014). *Propagandakrig. Kampen om Norge i Norden og Europa, 1812–1814*. Oslo: Nasjonalbiblioteket.
- Henningesen, P. (2008). Ukristelig vindesyge. Handelsetik og moralsk økonomi i Danmark og Vesteuropa, ca. 1200-1800 – et bidrag til det førmoderne forretningslivs kulturhistorie. *Fortid og nutid*, nr. 4, 279–307.
- Holberg, L. (1729). *Dannemarks og Norges Beskrivelse*. København.
- Holmøyvik, E. (2012). *Maktfordeling og 1814*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Hommerstad, M. (2010). Bonden og stemmeretten – embetsmennene og synet på bøndene. I Hilde Sandvik (red.), *Demokratisk teori og historisk praksis. Forutsetninger for folkestyre 1750–1850* (s. 105–122). Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Hoppe, P. (1760). Uforgribelige Tanker om Odelsretten i Norge, modsatte et Brev fra en redelig Nordmand til sin Ven. Som findes indført i Danmarks og Norges Oeconomiske Magazins Tredie Bind. *Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin*, nr. 4, 91–132.
- Horstbøll, H. (2005). Mellem despoti og demokrati. Den schweiziske forbindelse: Roger, Mallet og Reverdil om den danske enevælde. *Fund og forskning*, 42(2), 164–75.
- Horstbøll, H. (2007). Defending monarchy in 18th century Denmark-Norway. I Hans Blom, John Christian Laursen og Luisa Simonutti (red.), *Monarchisms in the age of enlightenment. Liberty, patriotism and the common good* (s. 175–193). Toronto: Toronto University Press.
- Horstbøll, H. (2008). Northern Identities and National History – Paul-Henri Mallet, Peter Frederik Suhm and Tyge Rothe. I Knud Haakonsen og Henrik Horstbøll (red.), *Northern antiquities and national identities* (s. 207–226). København: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab.
- Jørgensen, J.G. (2013). Norrøn inspirasjon på Eidsvoll. I Ola Mestad (red.), *Frihetens forskole. Professor Schlegel og eidsvoldsmennenes læretid i København* (s. 108–123). Oslo: Pax.
- Koht, H. (1914). *Vore høvdinger. Portrætter av berømte nordmænd*. Trondheim: Brun.
- Koht, H. (1926). *Norsk bondereising. Fyrebuing til bondepolitikken*. Oslo: Aschehoug.
- Lunden, K. (1992). *Norsk grålysning. Norsk nasjonalisme 1770–1814 på allmenn bakgrunn*. Oslo: Samlaget.
- Mallet, P.-H. (1756). *Indledning udi Danmarks Riges Historie, Hvorudi handler Om de Gamle Danskes Guds-Dyrkelse Love, Sæder og Skikke*. København.
- Mardal, M. (1961). Gårddeling og odelslovgivning. Diskusjonen om jordbrukspolitikken i Norge ved midten av 1700-tallet. *Historisk Tidsskrift*, 41, 97–128, 197–232.
- Mentz, S. (2004). Mellem verdensmarked og helstat. Norges dynamiske eksportøkonomi. I Mette Skouggaard (red.), *Norgesbilleder. Dansk-norske forbindelser 1700-1905*, København: Gads forlag.
- Norseng, P.G. (2005). Odelsrett – the Norwegian retrait lignager. I Tore Iversen og John Ragnar Myking (red.), *Land, lords and peasants. Peasants' right to control land in the Middle Ages and the Early Modern Period – Norway, Scandinavia and the Alpine region* (s. 201–227). Trondheim: Department of History and Classical Studies, NTNU.
- Olafsen, A. (red.). (1914). *Riksforsamlingens forhandlinger* (bd. 1). Kristiania: Grøndahl & Søns boktrykkeri.
- Olsen, E. (1800). Noget om den saa kaldede Odelsret i Norge, som Bidrag til det Fuldkomne i den Materie. *Iris og Hebe*, nr. 12, 193–240.
- Pocock, J.G.A. (1987). *The ancient constitution and the feudal law. A study of English historical thought in the Seventeenth Century* (2. utg.). Cambridge: Cambridge University Press.

- Rian, Ø. (2014). *Sensuren i Danmark-Norge. Vilkårene for offentlige ytringer, 1536–1814*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rothe, T. (1781–1782). *Nordens Staetsforfatning før Lehnstiden, og da Odelskab med Folkefrihed – I Lehnstiden og da Birkerettighed, Hoverie, Livegenskab med Aristokratie*. København.
- Rothe, T. (1788). *Om nogle Dannemarks og Norges Fordringer til hinanden: i Anledning af Kronprindsens Reise til Norge*. København.
- Sars, J. E. (1912). *Samlede Værker* (bd. 2). Kristiania: Gyldendal.
- Seip, J. A. (1997). *Utsikt over Norges historie* (2. utg., bd. 1). Oslo: Gyldendal.
- Schøning, G. (1771). *Norges Riiges Historie* (bd. 1). Sorø.
- Schøning, G. (1773). *Norges Riiges Historie* (bd. 2). Sorø.
- Skovgaard-Petersen, K. (2002). *Historiography at the Court of Christian IV*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press.
- Steen, S. (1945). Hvordan Grunnloven blev til. I Paal Berg, Frede Castberg og Sverre Steen (red.), *Arven fra Eidsvoll. Norges grunnlov*. Oslo: Sverdrup Dahls forlag.
- Storsveen, O.A. mfl. (1997). *Norsk patriotisme før 1814*. KULTs skriftserie nr. 88. Oslo: Norges forskningsråd.
- Sørensen, Ø. (1998). *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Oslo: Gyldendal.
- Sørensen, Ø. (2001). *Norsk idéhistorie*, bd. 3, *Kampen om Norges sjel 1770–1905*. Oslo: Aschehoug.
- Tveite, S. (1951). *Jord og gjerning. Trekk av norsk landbruk i 150 år*. Oslo: Bøndernes forlag.
- Wergeland, H. (1841). *Norges Konstitusjons Historie* (bd. 1). Kristiania: Guldberg & Dzwonkowskis forlag.
- Wergeland, N. (1830). *Fortrolige Breve til en Ven, skrevne fra Eidsvold i Aaret 1814 af et Medlem af Rigsforsamlingen*. Christiania.
- Wulfsberg, J. (1788). Et Par Ord om Odelsretten i Norge. *Minerva*, 3, 140–181.